

Časopis
Společnosti
přátel starožitností

ROČNÍK 117

1/2009

OBSAH

Vilém Kratochvíl, Mapa Potštejna hraběte Chamaré z roku 1772.....	1
Táňa Nejezchlebová, Nestandardní půdorys kostela sv. Ducha v Českém Dubu.....	6
Jarmila Čiháková, Archeologický výzkum v rotundě sv. Václava na Malostranském náměstí.....	14
Jaroslav Panáček, Mikuláš Chudý z Újezda – první Lobkovic.....	31
Výstavy, konference, památky.....	47
Ze života Společnosti přátel starožitnosti.....	52
Personalia.....	54
Literatura.....	56

CONTENTS

Vilém Kratochvíl, A map of Potštejn of a count Chamaré from 1772.....	1
Táňa Nejezchlebová, Not standard ground plan of the Holy Ghost church in Český Dub.....	6
Jarmila Čiháková, Archeological excavations in the round church of St. Venceslas on the Lesser town of Prague square.....	14
Jaroslav Panáček, Mikuláš Chudý z Újezda – the first Lobkovic.....	31
Exhibitions, Conferences, Monuments.....	47
From the life of the Society of Friends of Antiquities.....	52
Personal notifications.....	54
Literature.....	56

INHALT

Vilém Kratochvíl, Landkarte des Gutes Potštejn aus dem Jahre 1772.....	1
Táňa Nejezchlebová, Der nicht standardmässige Grundriss der Kirche des Heil. Geistes in Český Dub (Böhmisch Aicha).....	6
Jarmila Čiháková, Archäologische Forschung der Wenzelsrotunde auf der Prager Kleinseite.....	14
Jaroslav Panáček, Nikolaus Chudý von Újezd – der erste Lobkowitzner.....	31
Ausstellungen, Konferenzen, Denkmäler.....	47
Aus dem Leben des Gessellschafts der Altentümerfreunde.....	52
Personalien.....	54
Literatur.....	56

Časopis Společnosti přátel starožitností ročník 117/2009 č. 1

Recenzovaný časopis pro historickou vlastivědu a národní kulturní dědictví

Vychází čtyřikrát ročně

Vydavatel:
Společnost přátel starožitností
s podporou Ministerstva kultury ČR

Vedoucí redaktor:
prof. PhDr. Tomáš Durdík, DrSc.

Redakční rada:
Předseda: prof. PhDr. Tomáš Durdík, DrSc.
Členové: Jiří Fröhlich, PhDr. František Frýda,
PhDr. František Gabriel, Ph.D., Ing. arch. Karel Kuča,
PhDr. Petr Mašek, doc. PhDr. Ing. arch. Miloš Matěj,
Ph.D. et Ph.D., Jitka Matějí, PhDr. Karel Sklenář, DrSc.,
prof. PhDr. Petr Sommer, DrSc., PhDr. Lubomír Sršeň,
PhDr. Eduard Šimek, CSc., prof. PhDr. Petr Vorel,
CSc., prof. PhDr. Josef Žemlička, DrSc.

ISSN 1803-1382
MK ČR E11

Adresa redakce a distribuce:
Jitka Matějí, Hostýnská 13, 100 00 Praha 10,
telefon: 721 801 590
e-mail: mateju@sfragrizovka.cz,
mateju.hf@seznam.cz

Informace o časopisu a pokyny pro autory:
<http://spolecnostps.wz.cz>

Grafická úprava a sazba:
Unicornis, Jičínská 5, 130 00 Praha 3

Tisk:
PBTisk Příbram, s. r. o., Dělostřelecká 344,
261 01 Příbram

Archeologický výzkum v rotundě sv. Václava na Malostranském náměstí

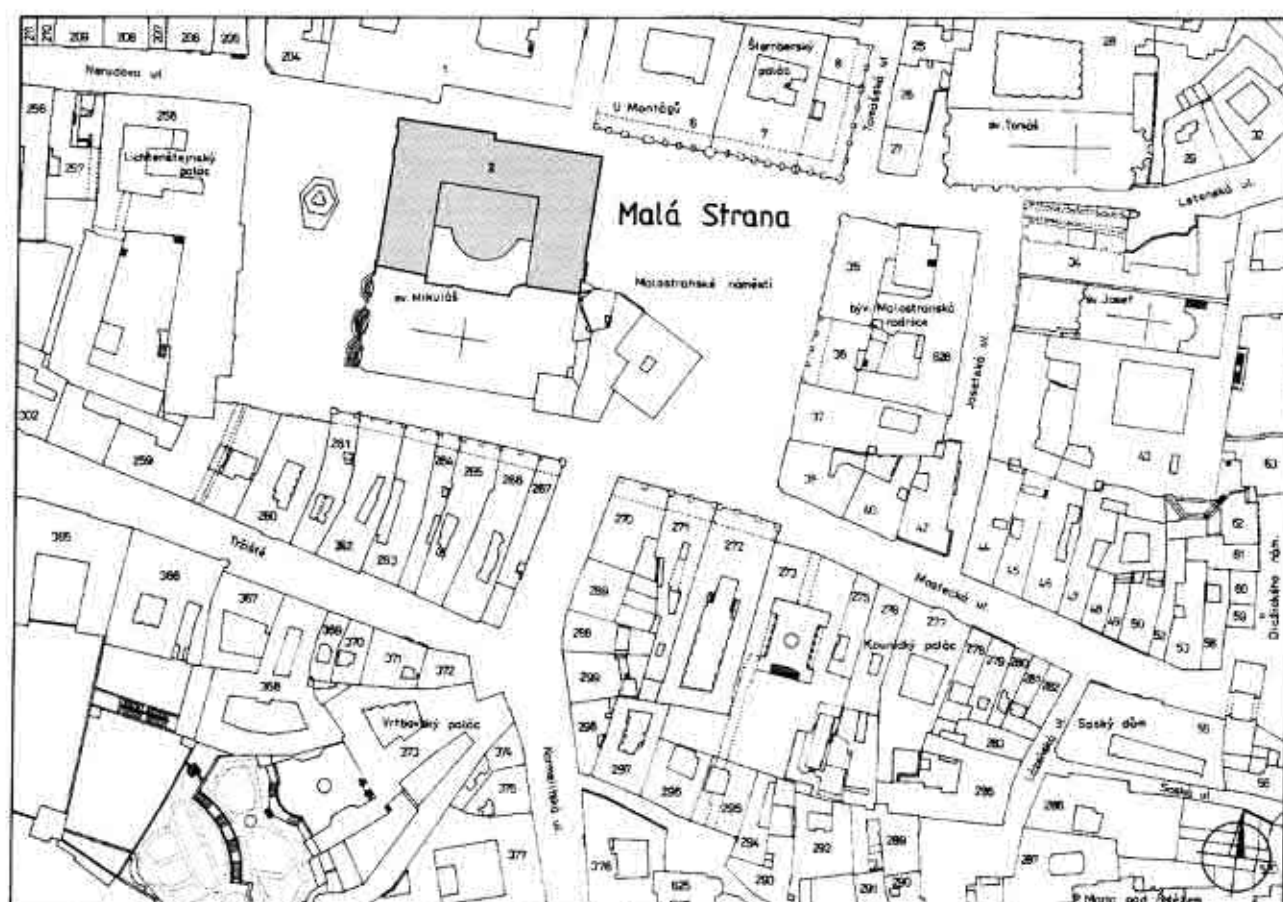
JARMILA ČIHÁKOVÁ

Jarmila Čiháková: *Archeological excavations in the round church of St. Wenceslas on the Lesser town of Prague square*

In the frames of reconstruction of former profess house of Societas iesu order in the Lesser town square in Prague in the years 2000 – 2005 were excavated grounds of the romanesque or pre-romanesque round church of St. Wenceslas. This church was mentioned in the Latin legend *Oriente iam sole*. This excavation brought to the light ground masonry of the building, remains of spectacular ceramic Vyšehrad-type pavement and some graves, belonging probably to important nobleman and his family.

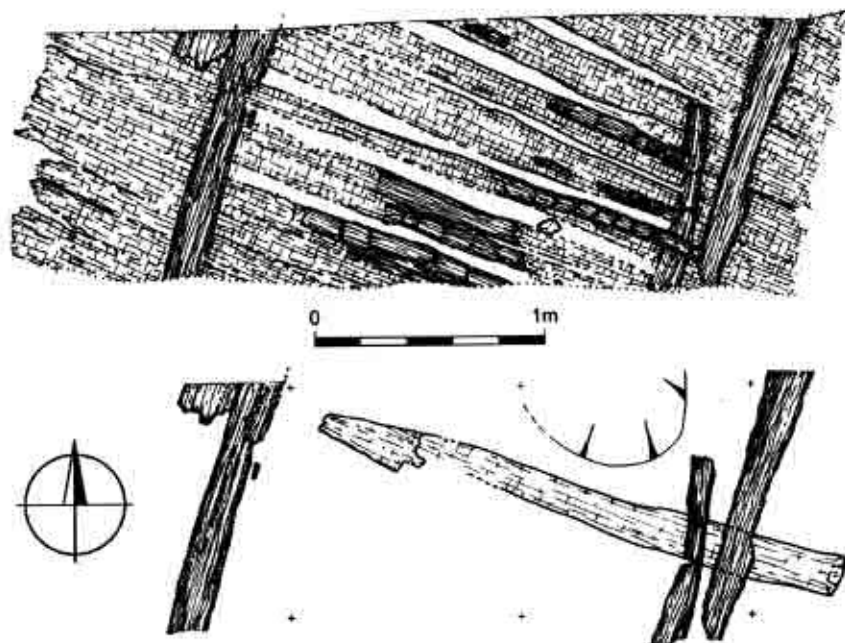
Key words: round church, architecture, Middle Ages, medieval archaeology, Prague, Lesser town of Prague, Bohemia, St. Wenceslas

Od roku 2000 do roku 2005 se konala rekonstrukce bývalého Domu professe Soc. Jesu (profesní dům jezuitského řádu) na Malostranském náměstí v Praze I a jeho přestavba pro

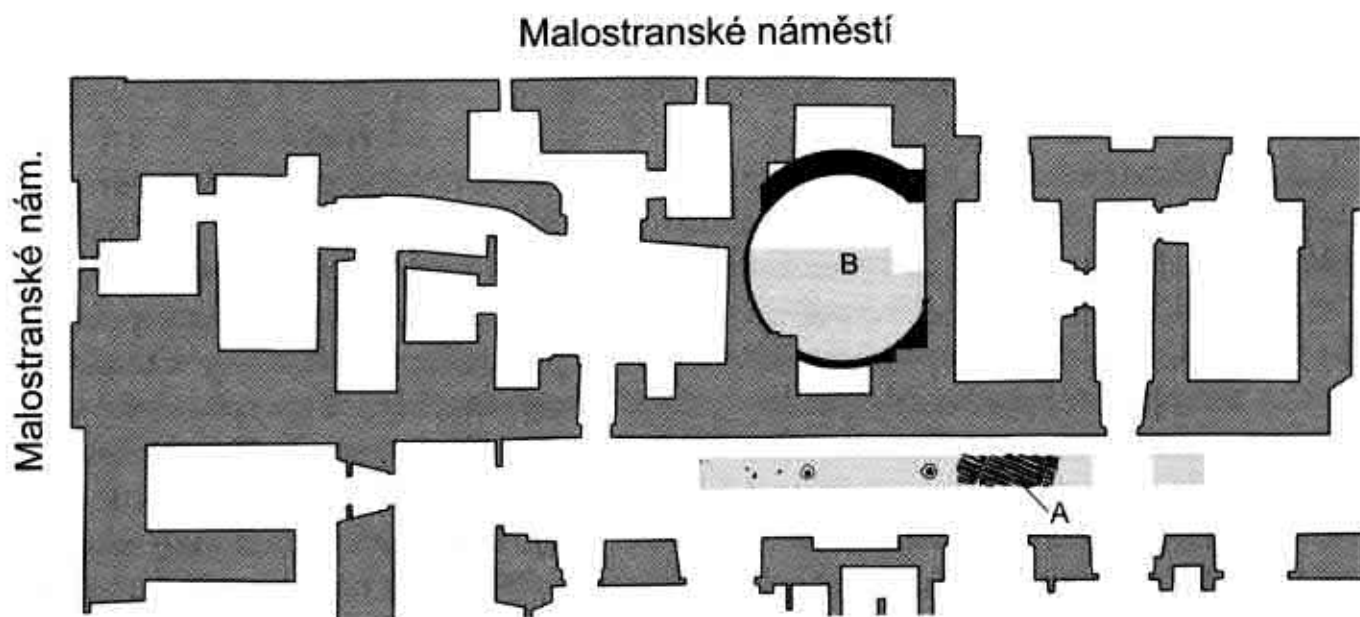

Obr. 1. Poloha budovy čp. 2/III na Malostranském náměstí v Praze. Dnes sídlo Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy, původně Profesní dům Tovaryšstva Ježíšova (do mapového podkladu 1 : 1000 zobrazil M. Ďurica).

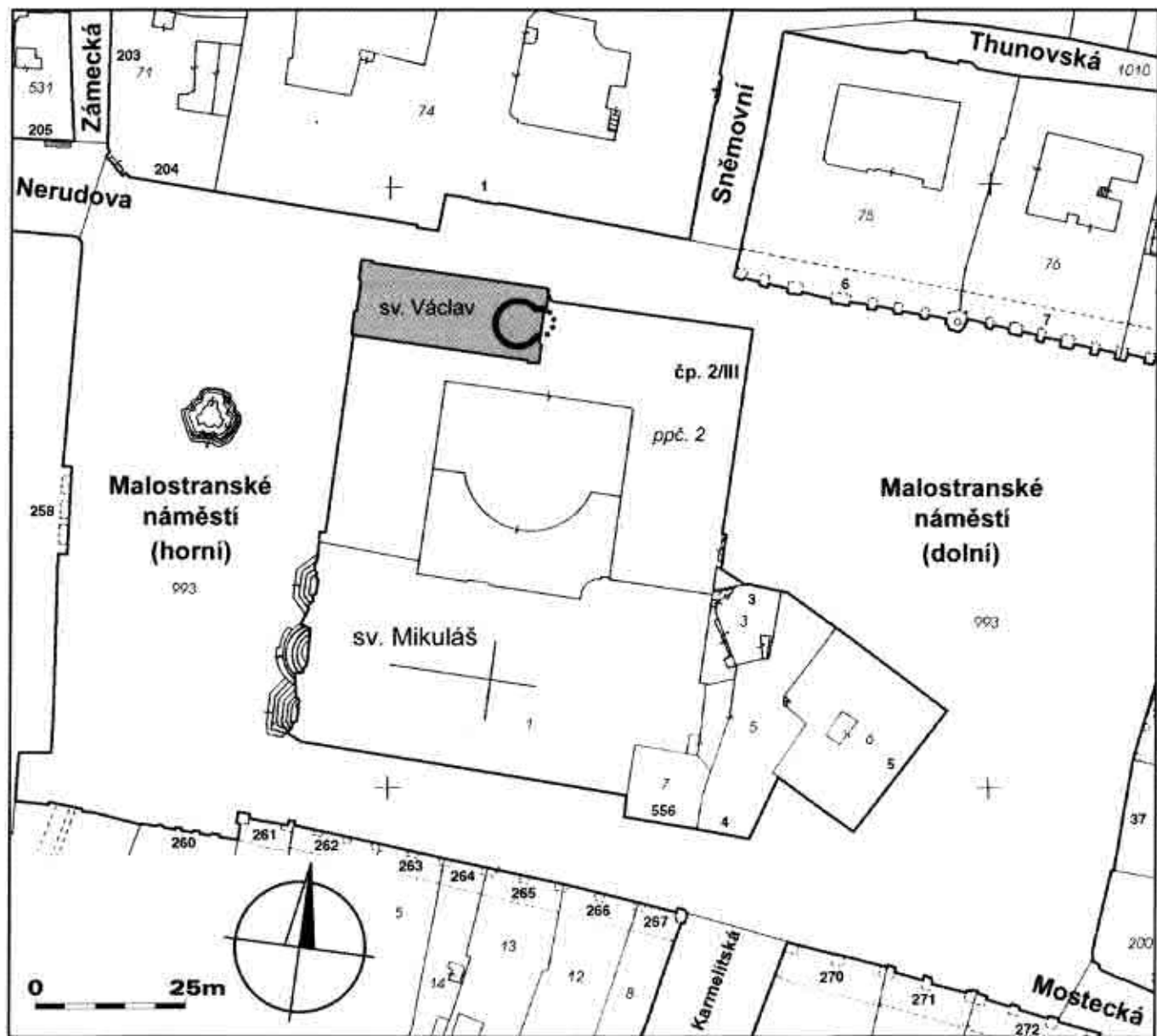
potřebu Matematicko-fyzikální fakulty University Karlovy (obr. 1). Probíhala pod trvalým archeologickým dohledem, který se několikrát změnil v plošný záchranný výzkum prováděný Archeologickým odborem Národního památkového ústavu, pracoviště v hl. m. Praze. Nejprve takto byla zkoumána dvě místa v dnešní přízemní chodbě, kde byla dokumentována drobná část parcely 10. století s fragmentem srubu a zásobními jámami (Čiháková 2006, 331) a nedaleko úsek raně středověké komunikace (Čiháková 2003, 307; 2008). Zastižená cesta byla několikrát přestavována, vlastní vozovky se na ní dochovaly jen dvě. Mladší z nich pocházela z doby používání límcovitého okraje, patrně z doby okolo roku 900. Sestávala z dřevěných fošen na dvou liniích běhounů. Výzkum zastihl přesně místo napojení běhounů (polštářů), které byly pod napojením podloženy rozkládacím prahem jako další podzemní konstrukční vrstvou¹ (obr. 2). Starší komunikace má na dně valounové dláždění, do něhož byly zapojeny i kosti velkých domácích savců, a dle keramických nálezů byla používána kolem roku 800 či nejpozději v 1. polovině 9. století (Čiháková 2008, stratigrafické celky SK3, SK4).

Obr. 2. Dřevěná vozovka široká 3,4 m, patrně z doby okolo roku 900, sestávala z dřevěných fošen na dvou liniích běhounů. Dřevěná konstrukce komunikace, zapuštěná do země, sestávala ze tří vrstev: rozkládací práh – běhouny – vozovka (zaměření a zobrazení M. Müller).

Obr. 3. Dokumentované partie – byť nesouvislé a velmi fragmentární, k původnímu urbanistickému členění prostoru přinesly zjištění, že těsně v sousedství budoucí rotundy (plocha B) a stavby s kamenným kruhem (199,0 m n. m.) probíhala na přelomu 9.–10. století na niveletě 197,6 (Bpv) dřevěná vozovka (plocha A), která nahradila starší úvozově zařízenou cestu s valounovým dlážděním nejpozději z poloviny 9. století (zaměření a zobrazení M. Müller, digitální zobrazení M. Ďurica).

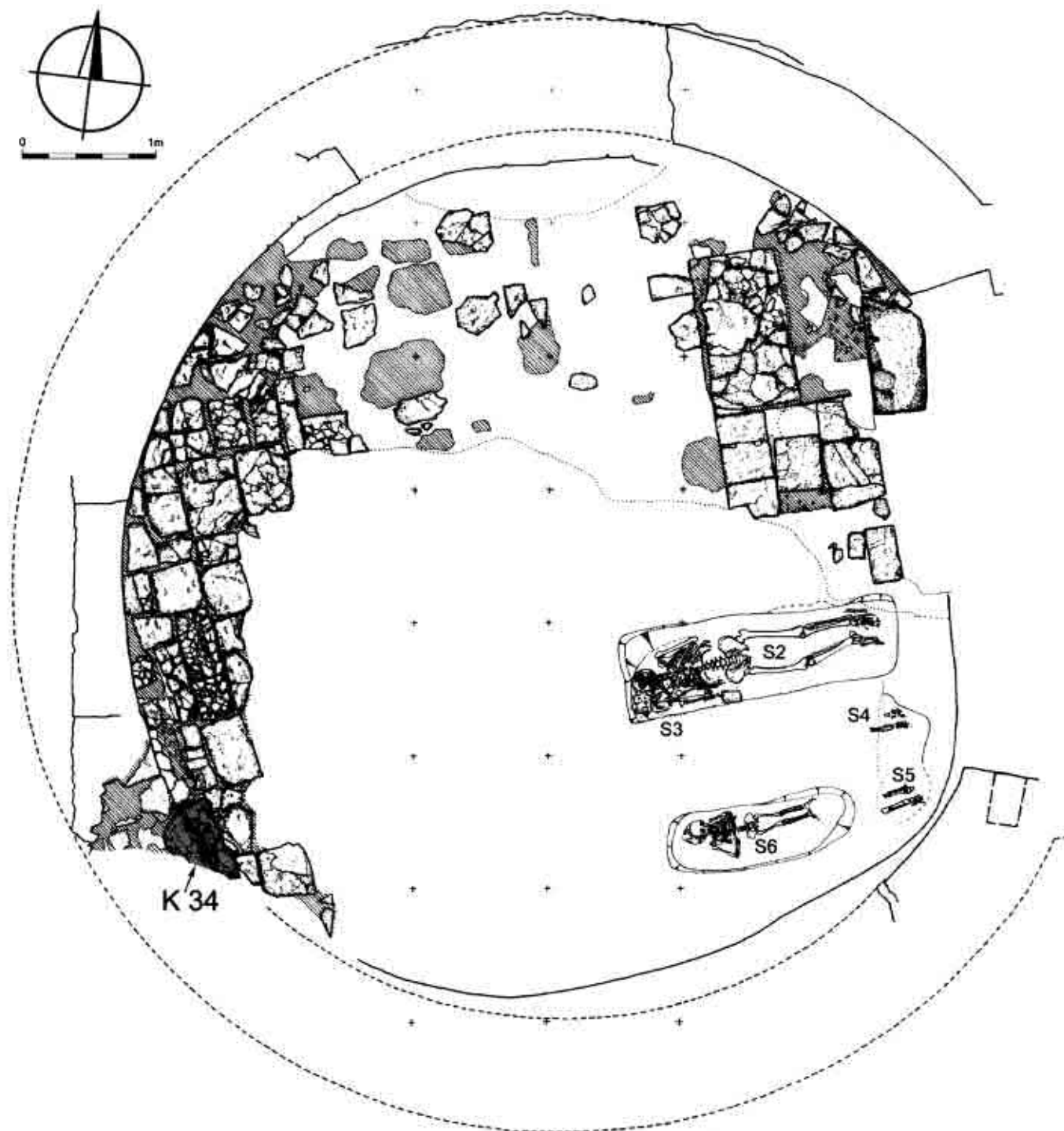
Obr. 4. Poloha barokního farního kostela Přenesení sv. Václava z roku 1683 (šedě) v SZ nároží jezuitského domu profese a nově objevená rotunda z konce 11. století, z níž se dochovala jen loď pod barokním presbytářem (do mapového podkladu 1 : 1000 zobrazil M. Ďurica).

V blízkém sousedství objevené komunikace leželo další místo se zachovanými středověkými terény, které byly rozebrány archeologickým plošným výzkumem (obr. 3: B). Začal v prosinci roku 2003 pod podlahou místnosti 1. patra označené na barokním plánu (Vlček 1999, 127) jako sakristie,² pod níž v přízemí byla obestavěná nepřístupná kubatura. Ta měla být do hloubky 5 m vybrána až na úroveň přízemí a sloužit jako nová místnost přístupná z přízemní chodby. V průběhu vybírání svrchních tří metrů zásypů stavební suti byla dokumentována novověká zdiva různé orientace, zapuštěná do novověké stavební suti. Až dodatečně se je podařilo interpretovat jako zdiva dvou krypt a základu oltáře a tím současně nově specifikovat původní funkci výchozí místnosti v 1. patře nikoliv jako sakristie, nýbrž jako presbytáře raně barokního farního kostela Přenesení sv. Václava (1628–1630), důkladně přestavěného do nové podoby v letech 1673–1684 (obr. 4). Po odstranění suti i zdiv byly rozpoznány 3 omítané fragmenty zdiva starší stavby, dle kruhového tvaru interpretované jako loď rotundy sv. Václava, známé z latinsky psané legendy *Oriente iam sole*. Legenda pochází z poloviny 13. století a zdejší zmínka o kostelu je první písemnou zmínkou o jeho existenci. Následný záchranný výzkum trval s přestávkami až do září roku 2005.

Obr. 5. Rotunda sv. Václava. Pohled od severu k jihu, směrem od ulice do chodby v přízemí, na kruh základového zdiva rotundy. V popředí blok s románskou podlahou na úrovni 200,0 m n. m. (Bpv). Jižní polovina rozebrána na povrch rostlého terénu ve výšce 198,8. Horizonty pravěké jsou skryty v rostlém podloží (foto L. Smutka).

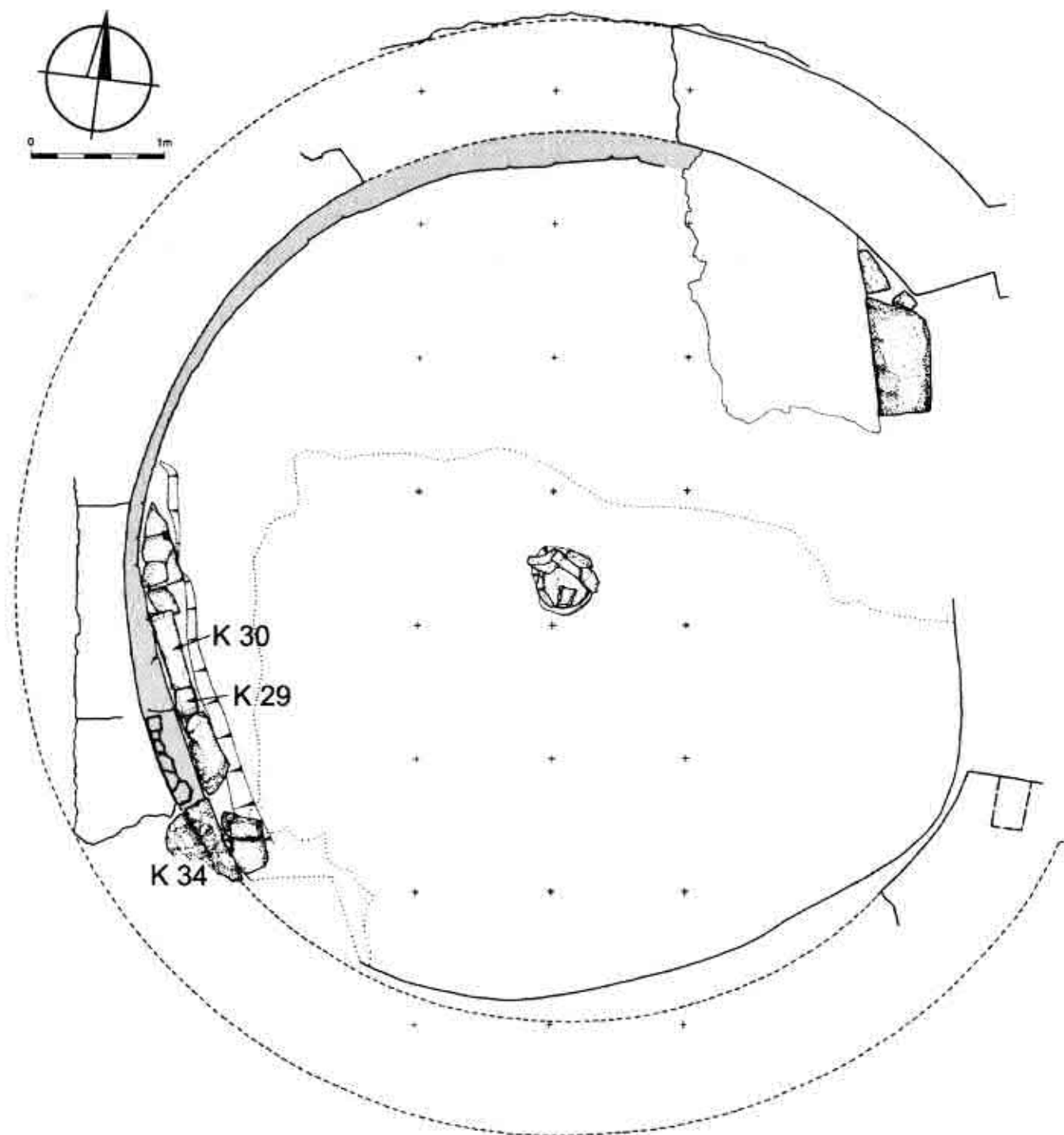
Archeologický výzkum dokumentoval v první řadě románskou či předrománskou sakrální stavbu ve tvaru rotundy (obr. 5), z níž se zachovalo cca 90 % základového zdiva lodi, 3 fragmenty nadzemního zdiva lodi, schránka v jižní stěně apsidy přímo vedle hrany na styku apsidy a lodi, pískovcový schod do apsidy a před ním fragment výzdoby podlahy z keramických reliéfních dlaždic nejstaršího, vyšehradského typu ve své původní skladbě ze závěru 11. či počátku 12. století (obr. 6 na 3. straně obálky). O dlažbě a okolnostech jejího objevu bylo již podrobně referováno (Čiháková – Müller 2006). Vznik rotundy není dán jednoznačně, neboť existují indicie, že keramická dlažba vyšehradského typu je až druhou úpravou povrchu podlahy. Je vysoce pravděpodobné, že se v JZ zdivu podařilo rozlišit i kámen prahu z původního vstupu do kostelíka (v dokumentaci evidován jako K34), a to s odsekaným povrchem mezi kameny rozdrčenými tlakem paty masivního vynášecího pasu z 18. století (obr. 7). V době výzkumu objevený zazděný vstup ze směru západního není původní.³ Situování původního vstupu do místa velkého kamene v JZ prostoru je v souladu i se skladbou mladší, raně gotické podlahy z opukových dlaždic, jejichž spáry v západní části lodi respektují orientaci kamene K34 (obr. 7).⁴ Apsida rotundy se nedochovala, jen počátek bočních stěn za hranou na styku lodě a apsidy. Gotická věž, stojící dle ikonografických pramenů⁵ v blízkosti lodi, se na ploše výzkumu patrně neprojevila. K vybavení rotundy bezesporu patřila i sloupová jáma v geometrickém středu lodi, o průměru 0,4–0,5 m (obr. 8). Na jejím dně ležel kruhový plochý opukový kámen s přitesanou horní plochou, stěny jámy byly obloženy sedmi nahrubo upravenými opukovými kameny. Obložení jámy se dochovalo v deformované pozici, patrně důsledkem vyvrácení či páčení blíže neurčitelného

Obr. 7. Část kamene K34 na povrchu základového zdiva v JZ prostoru lodi, interpretovaného jako práh z původního vstupu do kostelíka. Ke kameni K34 je orientována skladba mladší, raně gotické podlahy z opukových dlaždic, jejichž spáry v západní části lodi orientaci kamene respektují. Pohřby v jižní polovině lodi S2–S6 (zaměření a zobrazení M. Müller, digitalizace M. Ďurica).

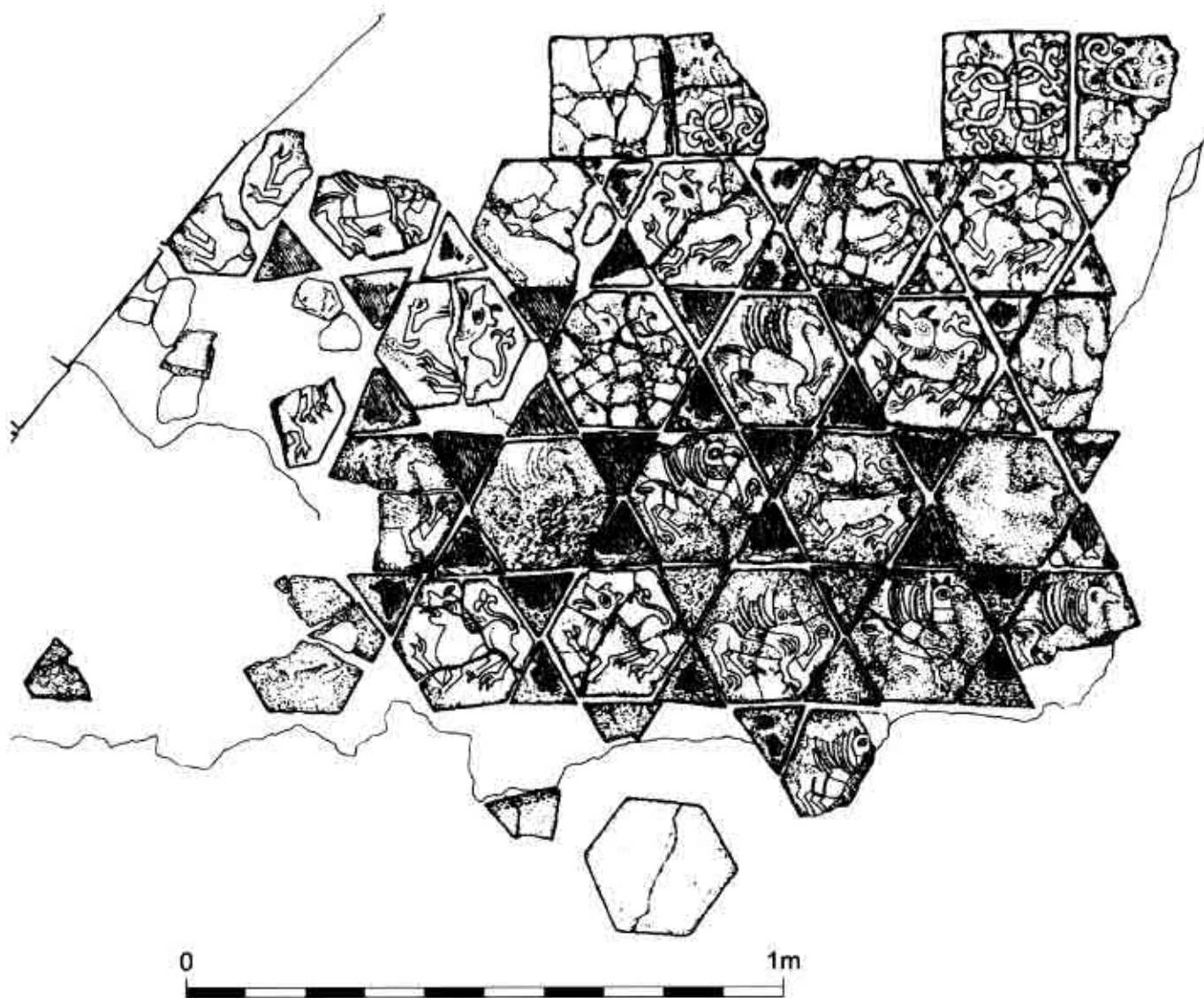
stojícího prvku. Funkce jámy zatím není jednoznačně interpretovatelná, hrubá úprava bočních kamenů a jejich dispozice se neshodují s představou schránky pod podlahou na úschovu cenností. Předpokládám, že jáma sloužila pro dřevěný středový sloup, nohu křtitelnice či pro jiný nadzemní objekt. Nálezová situace středové jámy byla demolicí jižní krypty natolik poškozena, že se stratigrafický vztah mezi ní a vrstvami spjatými s konstrukcí románské terakotové podlahy nedochoval.

V interiéru románské rotundy se na severovýchodní části podlahy lodi dochovala intaktní dlažba ze závěru 11. nebo z počátku 12. století (*obr. 9*), náležející k románským dlažbám vyšehradského typu,⁶ nejstaršímu typu keramických podlah v českých zemích.

Obr. 8. Jáma v geometrickém středu lodi vyložená kameny je neobvyklý detail, jehož funkci a časové zařazení neznáme. Na západní straně lodi část základového vkopu s přímou stěnou, v jehož výplni ležely tři fragmenty kamenného okénka ze starší stavby (K29, K30, K32 pod K30). Šedě základové zdivo (zaměření a zobrazení M. Müller, digitalizace M. Ďurica).

Znalost této stavební technologie vychází z Apeninského poloostrova (Líbal 2003, 85) a přes působení byzantských a italských umělců v zemích jižně od Čech ji zprostředkovaly benediktinské kláštery a zahraničněpolitické aktivity prvního českého krále Vratislava I. (Bažant 2000, 42). Dlaždice z pálené hlíny byly náhražkou nákladných mozaikových podlah (Dufková 2001, 58), své vzory patrně shodně čerpaly z importovaných luxusních látek a koberců orientálního původu, popřípadě z drobných předmětů orientálního užitého umění (Dufková 2001, 66). Poleva, která se na některých dlaždicích vyšehradského typu vyskytuje, je nejstarším projevem používání glazury v Českých zemích.⁷ Dlaždice se vyráběly v blízkosti stavení kostelů, na jejichž podlahy byly posléze položeny (Vařilová 2001, 553),

Obr. 9. Zachovaný fragment svatováclavské varianty vyšehradské dlažby v rotundě sv. Václava na Malé Straně. Na rozdíl od abstraktních vzorů mladších typů románských dlažeb, u dlažby vyšehradské záleželo na směru pohledu, byla kladena s efektem pro věřícího směřujícího svůj pohled k apsidě. Pokud její skladba měla řád, nepodařilo se nám ho rozlišit (zaměření 1 : 10 M. Müller a L. Smutka, kresba M. Müller).

ale příslušnost výrobců a jejich místo v tehdejší společnosti neznáme. Jednoznačně v intaktním uložení byla terakotová dlažba vyšehradského typu dosud nalezena roku 1884 na Vyšehradě v bazilice sv. Vavřince a v závěru baziliky sv. Jana Křtitele kláštera na Ostrově u Davle. Nález v rotundě sv. Václava je třetím v pořadí a jediným, který zůstal *in situ* i po ukončení archeologického výzkumu, což je však umožněno především povahou naleziště v uzamykatelné místnosti uvnitř sledované a běžně používané zděné budovy.

V lodi rotundy se pohřbívalo zcela výjimečně. Souvrství v severní polovině lodi, na jehož povrchu ve východní části leží na podlaze vzácný zbytek románské keramické dlažby *in situ*, zůstalo nadále výzkumem nedotčené a zůstalo uchováno do budoucna. Pod úroveň podlahy byla zkoumána pouze jižní polovina lodi. Protože severní polovina lodi vybírána nebyla, lze v té části jen konstatovat přítomnost minimálně dvou narušení o neznámém půdorysu. Do jednoho z nich byla nasypána keramická dlažba rušené románské úpravy podlahy, druhé narušení mělo po odkryté části obvodu (?) nastojato postavené dlaždice se znakem Jana IV. z Dražic (*obr. 11*).⁸ Funkci zmíněných zásahů pod podlahu v severní polovině lodi nelze bez výzkumu interpretovat. V prohlubované jižní polovině lodi se jižně od západovýchodní osy kostela před vstupem do apsidy nacházel hrob (S2) s anatomicky

uloženými pozůstatky dospělého muže ve stáří 25–40 let se zhojeným zraněním lebky (Likovský 2006), doprovázený v jižním sousedství třemi dětskými hroby (9–13 let, 4–6 let, třetí dítě neurčitelného stáří) a pod povrchem zásypu mužovy hrobové jámy pohřbem nejmladšího dítěte (S3) starého cca 1 rok (obr. 7). Vedle hlavy muže se nacházely 2 zlomky dlaždic z románské podlahy. Pohřeb muže byl umístěn do hrobové jámy starší, v níž vystřídal pohřeb nedospělého jedince. Nepatrná část jeho pozůstatků byla shrnuta spolu s několika dětskými kostmi na hromádce vedle hrudi a paty muže S2, z kostí v zásypu hrobové jámy nad i pod kostrou S2 se podařilo z nedospělého jedince sestavit neúplnou kostru.⁹

V západovýchodní ose kostela před apsidou, nejpříhodnějším místě pro čestný hrob, zcela jednoznačně nebyl pohřeb žádný, severně od něho je neporušená románská podlaha, vylučující přítomnost pohřbu mladšího než cca počátek 12. století. Před apsidou je tak jediná hrobová jáma velikosti pro dospělého člověka, v níž byl nejdříve pohřben nedospělý jedinec patrně s dítětem. Po nich, někdy ve 14. století, byl do téže jámy pohřben dospělý muž S2 pravděpodobně s válečnými zkušenostmi. Byl pochován po zániku románské keramické podlahy do následující podlahové úpravy – do dlažby z opukových dlaždic z 2. poloviny 13. nebo počátku

Dlaždice vyšehradského typu

svatovavřínecká varianta

svatováclavská varianta

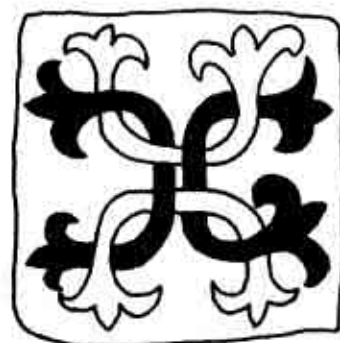
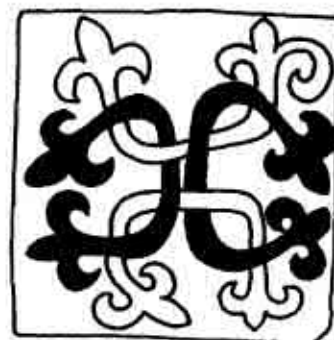
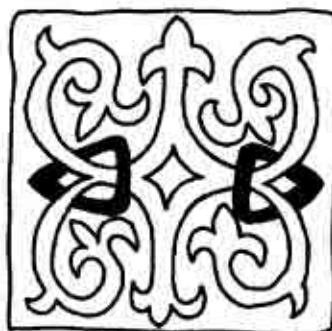
lev

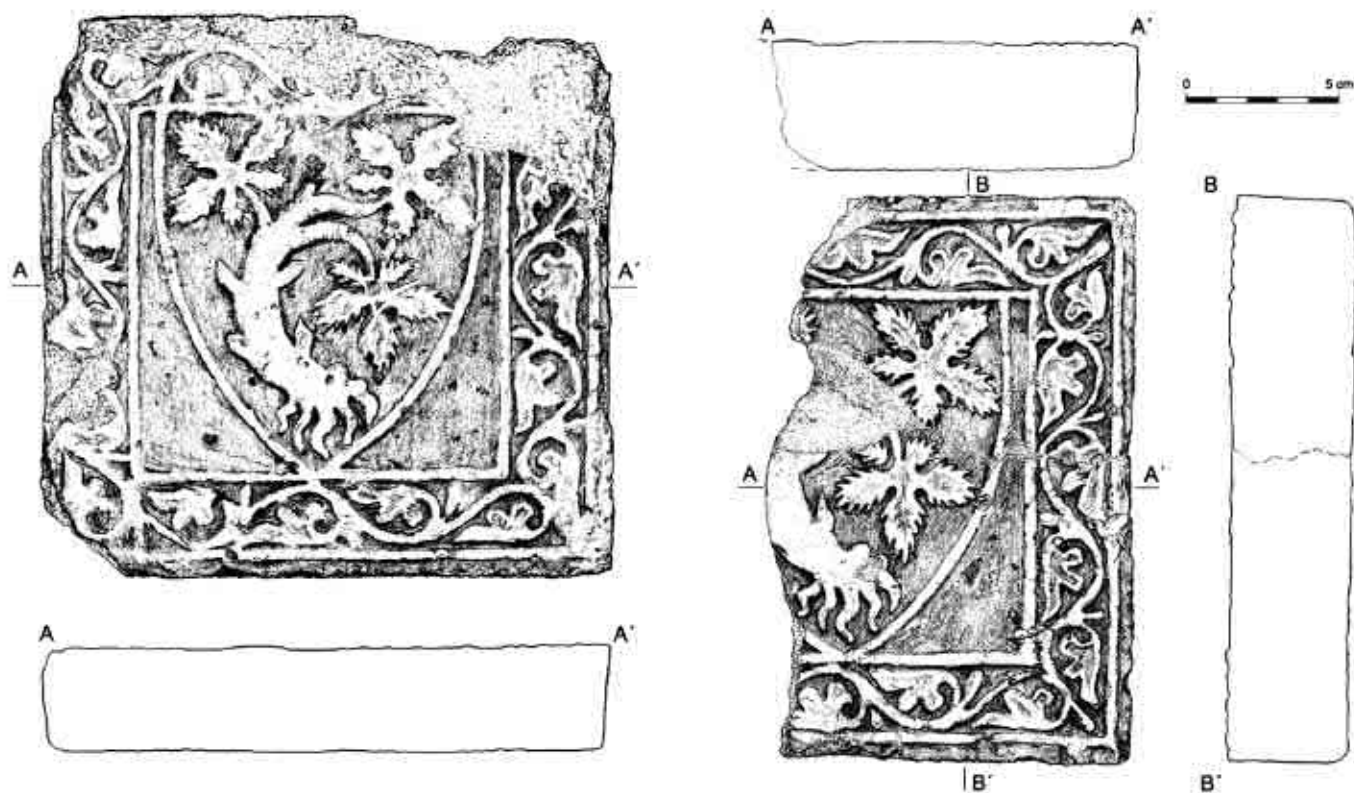
gryf

pletenec

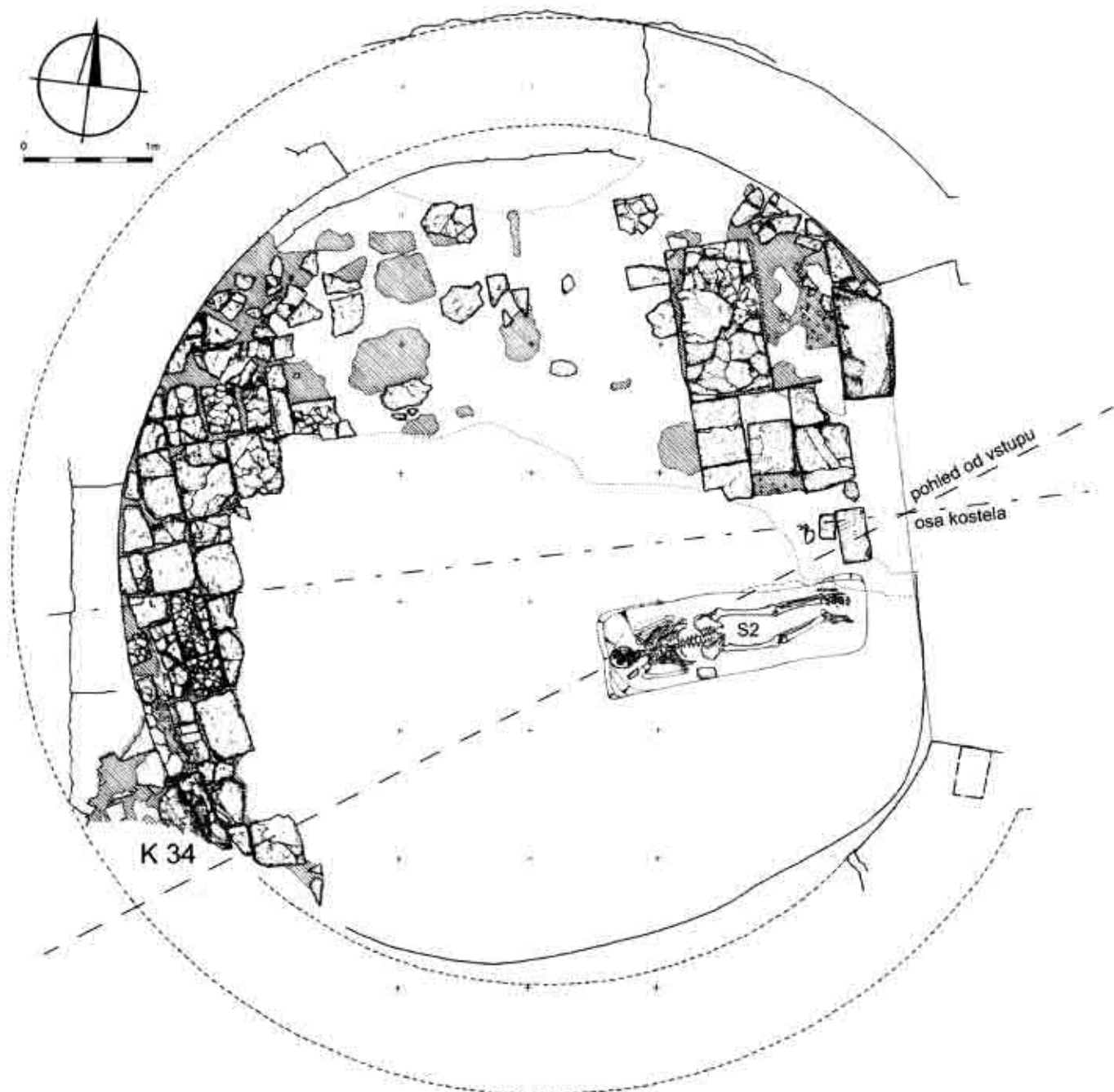
Obr. 10. Kresebné srovnání výtvarného pojetí motivů mezi oběma variantami provedení dlaždic vyšehradského typu. Kresby svatovavřínecké varianty převzaty z Merhautová 1988, 21, obr. 16. Drobné odchylky se vyskytují i v rámci jednotlivých variant. Zde zobrazení uzlu z bordury svatováclavské varianty – dole precizně vypracované propletení a stabilní vyvážení uzlu na dlaždici z Ostrova (Merhautová 1988, 17, obr. 13, patrně z jižní části východního závěru baziliky) a na horním vyobrazení určité nepochopení (?) smyslu motivu v malostranské rotundě, kde „ramena“ nejsou důsledně propletena, ale jen do sebe zaháknuta (kresba M. Müller, digitalizace M. Ďurica).

Obr. 11. Podlahové dlaždice se znakem předposledního biskupa pražského Jana IV. z Dražic (biskupem 1301–1343) z druhotného použití (kresba Sylvie Svatošová).

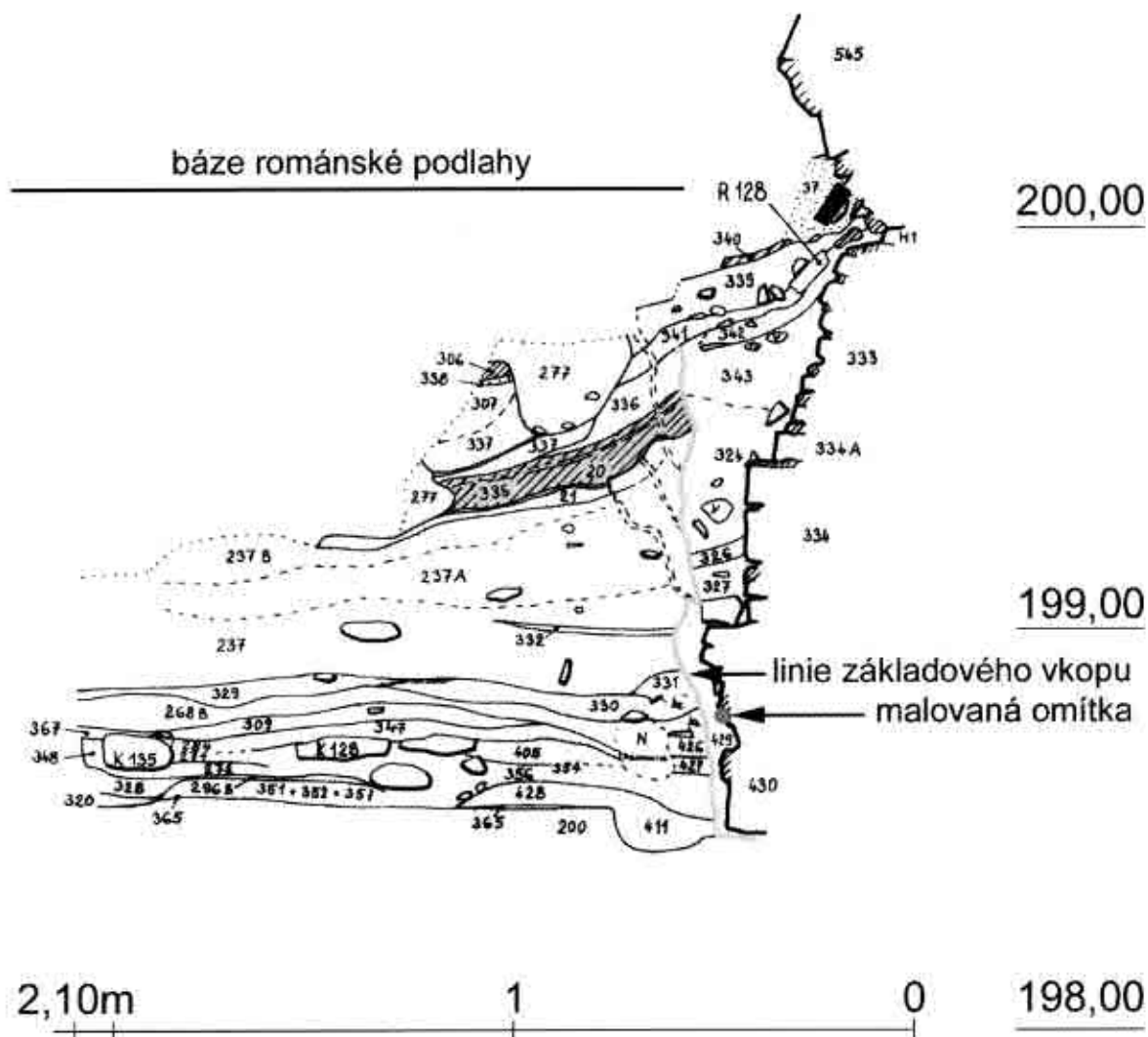
14. století. Do jeho blízkosti bylo pohřbeno několik dětí, dvě z dětí leží nad sebou v hrobových jamách lišících se délkou. Není vyloučeno, že starší z nich, pohřbené ve větší hloubce, nepatří do skupiny muže S2, nýbrž může být starší a náležet do horizontu pohřbu nedospělého jedince v hrobové jámě před uložením těla muže S2, z doby, kterou nelze blíže specifikovat.¹⁰ Místo pro hrobovou jámu muže S2 leží na spojnici mezi rekonstruovaným románským (a raně gotickým) vstupem do kostela a středem šířky oblouku na styku apsidy s lodí (*obr. 12*). Vzhledem k absenci jakékoli hrobové jámy v ose kostela byla pro zdejší prostorové řešení¹¹ patrně symbolika „čestného“ pohřbu dána pozicí před apsidou na spojnici vstupu do kostela a apsidy a nikoliv, jak bývá zvykem, před apsidou v ose kostela. Jestliže je správná interpretace hrobové jámy s pohřbem S2 jako hrobu na čestném místě, dovedeme si pro mladší časový horizont¹² představit, že loď posloužila pro pohřeb neznámého feudála (S2), nesporně s úzkou vazbou ke kostelu, a části jeho rodiny. Při řešení otázky eventuálních osobních či vlastnických vazeb ke kostelu, byť pro období mladší než jeho vznik, však zaráží vyhloubení a první použití místa pro významný hrob ve starším časovém horizontu pro pohřeb nedospělého jedince a dítěte.

S vědomím, že často jsou pod raně středověkými církevními stavbami registrovány nálezy staveb starších, interpretovaných jako kultovní stavby předkřesťanské, byly podrobně dokumentovány veškeré nálezové situace, v nichž by se mohla existence takovéto stavby projevit. Výsledkem komorního výzkumu v jižní polovině lodi bylo zjištění, že rotunda byla postavena na původně 0,9 m vysokém násypu, navršeném pravděpodobně¹³ v 11. století, patrně ve dvou fázích. Nebyl však navýšen pro stavbu rotundy. Povrch násypu sloužil před výstavbou rotundy jako staveništní plocha na míchání vápna pro nám blíže neznámou stavbu, jejíž vznik výstavbě rotundy předcházela. Následnost je jednoznačně prokázána několikerým ověřením narušení maltové vrstvy základovým vkopem rotundy, a to jak na západě, tak na východě lodi (*obr. 13*). Přítomnost dosud neznámé předrománské stavby

Obr. 12. Místo pro hrobovou jámu muže S2 (před ním nezletilého jedince a dítěte?) leží na spojnici mezi rekonstruovaným románským (a raně gotickým) vstupem do kostela K34 a středem šířky oblouku na styku apsidy s lodí („vítězného oblouku“). Předpokládám, že se jedná o hrob na čestném místě, analogicky hrobu donátora apod. (zaměření a zobrazení M. Müller, digitalizace M. Ďurica).

v okolí dokládá i nález 3 fragmentů kamenného okénka,¹⁴ které se dostaly na dno základového vkopu rotundy podél jejího západního úseku a dnes jsou nejstarším známým architektonickým článkem z prostoru pražského města (*obr. 14*). Třetím projevem existence starší stavby (nejspíše kamenné) v blízkosti rotundy sv. Václava je drobný kousek červeně malované omítky na jednom z kamenů v základovém zdivu vítězného oblouku rotundy,¹⁵ s určitou výhradou relativně mladšího stáří východního základového zdiva lodi oproti zdivu západnímu (*obr. 13*). Jinou indicií je ohlazená patinovaná hrana jednoho z kamenů na koruně severní části základového zdiva, situovaná dovnitř tloušťky zdi. Protože nevíme, jaký časový interval uplynul mezi výstavbou základů a nadzemní částí, nelze zcela vyloučit, že k ohlazení hrany vestavěného kamene došlo právě během této technologické přestávky. Vzhledem k naprosté jedinečnosti této anomálie mezi všemi hranami kamenů

Obr. 13. Řez na východní straně lodi. Obrys základového vkopu pro základ pod „vítězným obloukem“ porušuje staveništní vrstvu vr. 335 náležející ke starší stavbě – neznámému kostelu. Na bázi základu znázornění nadmořské výšky nálezu zbytku malované interiérové omítky na jednom z kamenů základu (zaměření a zobrazení M. Müller, digitalizace M. Ďurica).

na koruně základového zdiva je však interpretace ošlapaní a zaoblení hrany zazděného kamene během přerušení stavby velmi málo pravděpodobná.

Staveništní plocha porušená základovým vkopem k rotundě, použité okénko ze starší stavby vložené na dno základového vkopu a kámen s červeně malovanou omítkou objevený v základech rotundy prokazují, že rotunda sv. Václava není nejstarším zděným kostelem v historickém jádru Malé Strany.

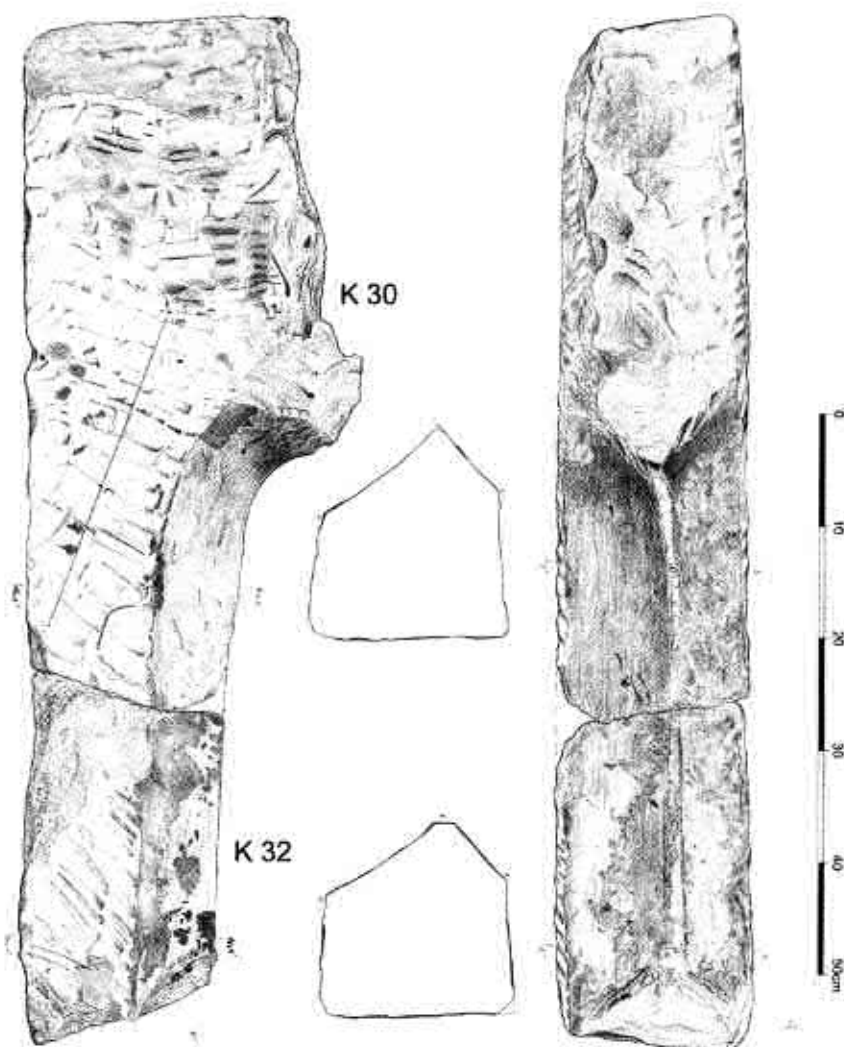
Rozebírání stratigrafie v jižní polovině lodi přineslo zjištění, že zmíněný násyp patrně z 11. století překrývá intenzivně rostlou stratigrafií starší, velmi bohatě členěnou, mocnou cca 0,35 m. Její nárůst byl ukončen kruhem sestaveným z jedné řady plochých opukových kamenů s upraveným a pravidelným vnitřním lícem (obr. 15) a s kůly na jeho vnějším obvodu, u něhož není vyloučena příslušnost k dřevěné či dřevohliněné sakrální architektuře (obr. 16). Zatím těžko interpretovatelný kruh z opukových kamenů, nalezený v hloubce 1 m pod podlahou rotundy, nemá mezi raně středověkými sídlištními objekty období. Na bázi zmíněného násypu bylo nalezeno několik fragmentů do cihlově červena vypálené mazanice¹⁶ s utuženým hladkým povrchem. Z dlouholetého výzkumu raně středověké Malé Strany neznám pro takovouto úpravu mazanice analogie, předpokládám proto, že i tento ojedinělý prvek hmotné kultury souvisí s kruhem z kamenů a svou výlučností si vzájemně

korespondují. Dle archeologického datování není vyloučena přímá spojitost hypotetické dřevěné stavby (s kamenným kruhem) a zázraku, který se měl udát při translaci těla sv. Václava uskutečněné podle Kristiánovy legendy tři roky po světcově mučednické smrti (tj. k roku 938).¹⁷ Dobou svého vzniku v 10. století je unikátní kruhový útvar z opukových kamenů časově propojen s dobou života či translace sv. Václava, i když vztah příčina – důsledek nemá vyhlídky na vyřešení.

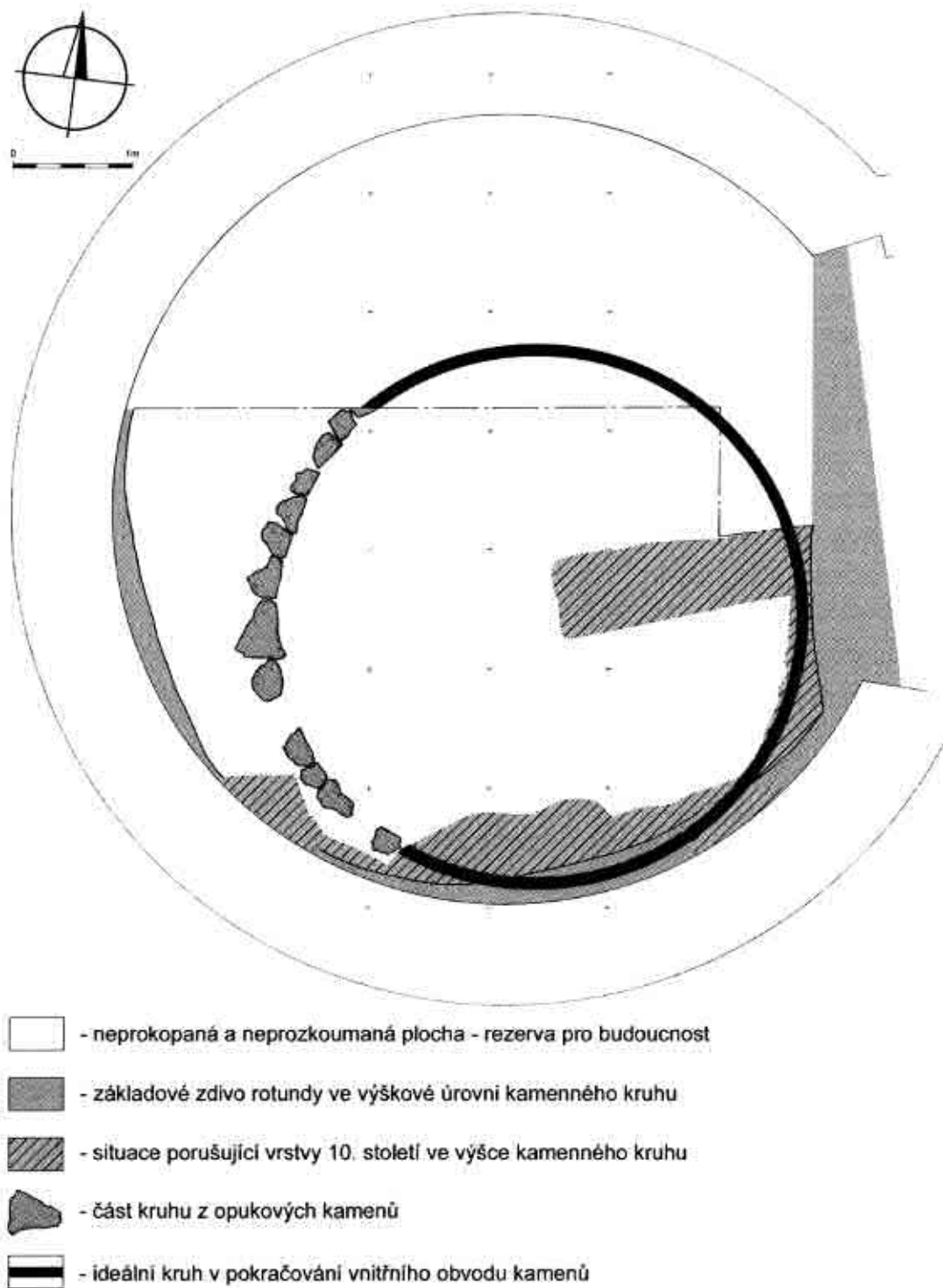
Stavba s kamenným kruhem nahradila pravouhlé dřevěné stavby starší, z nichž vedle výplňových vrstev zbyly zetlelé fragmenty dřevěných konstrukcí. Vedle množství drobných movitých nálezů v podobě keramických zlomků nádob, zvířecích kostí, přeslenů, několika nožů a šperků bylo z rozebíraných vrstev vyzdviženo i množství železářské strusky a z vrstev starobylého 9., patrně i 8. století, četné úlomky železné rudy, opětovně prokazující nezanedbatelný význam hutnictví železa v počátcích konstituování levobřežního města Prahy.

U žádného z objektů starších než stavba s kamenným kruhem, postupně odkrývaných směrem do minulosti, nebyly nalezeny žádné stopy, které by dle našich znalostí naznačovaly spojitost dřevěných staveb s praktikováním nějakého kultu či ritu. S jedinou výjimkou – uložení tělívka novorozence¹⁸ (Likovský 2006) pod výrazný široký vodorovný dřevěný konstrukční prvek¹⁹ nejmladší z dřevěných staveb, datovatelný předběžně do doby okolo roku 900 (obr. 17). Na rozdíl od celkem běžného hmotného inventáře je nález příslušníka lidského rodu v situaci, jak bychom si mohli představovat stavební obětinu, prvkem v raně středověké archeologii Evropy naprosto ojedinělým.²⁰ Z tohoto úhlu pohledu není zcela jednoznačné, zda situace a objekty objevené cca 1 m pod podlahou románské či předrománské rotundy, které se nám podle množství shodných rysů jeví jako běžná sídlištní zástavba, opravdu ve své době běžnou funkci plnily.

Výzkum části lodi rotundy přinesl objemnou dokumentaci a množství vzorků pro přírodovědné analýzy. Bohužel finanční krytí na jeho zpracování je očekáváno v balíčku spolu s prostředky na úpravu unikátní památky ke zpřístupnění, který se dosud stále nepodařilo zajistit. Byť uplynuly již čtyři roky od ukončení výzkumu s objevem fragmentu románské dlažby, jehož jedinečnost přesahuje hranice Čech.

Obr. 14. Kamenné okénko původně použité v neznámém kostele starším než rotunda (kresba Sylvie Svatošová).

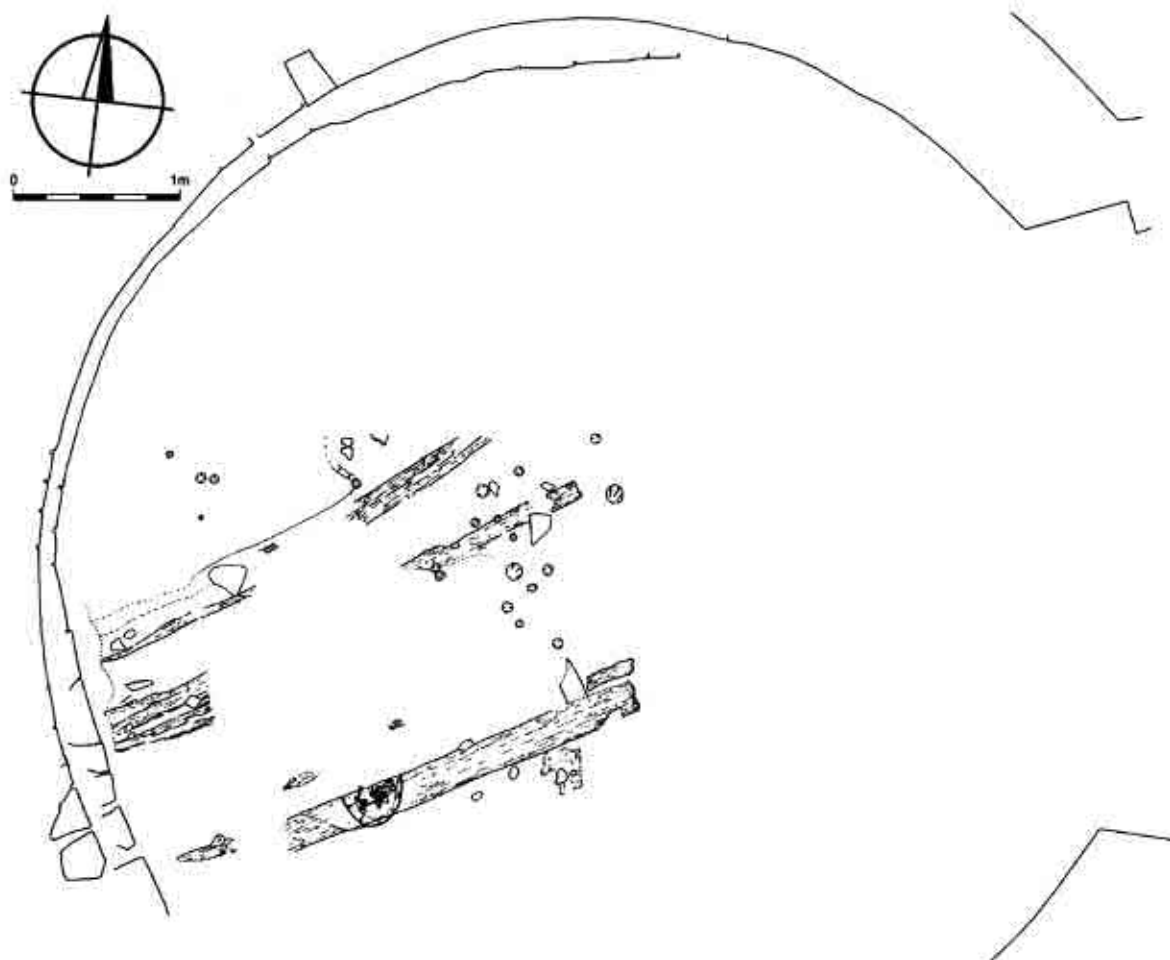
Obr. 15. Z kamenného kruhu byla archeologicky zkoumána jedna třetina, která zůstala pietně zachována in situ. Druhá třetina byla nenávratně zničena při stavbě rotundy, barokní opravou a hrobovou jámou muže S2 (šrafovaná plocha). Třetí třetina je snad dochována v nezkoumaném bloku v severní polovině lodi. Absence kamenů na jihozápadě je primární (zaměření a zobrazení M. Müller, digitalizace M. Ďurica).

POZNÁMKY

- 1) Nálezové okolnosti raně středověké komunikace s analýzou situace a s nálezy hmotné kultury byly zveřejněny formou elektronické knihy (Čiháková 2008). Za konsultaci tesařských termínů děkuji Petru Růžičkovi.
- 2) Plánek pochází z doby po zrušení barokního farního kostela v SZ nároží objektu čp. 2/III. Plocha kostela je již rozdělena příčkami na několik místností.
- 3) Podle tří řad kvádrů nadzemního zdiva, probíhajících pod tímto západním průchodem, vznikl tento až dodatečně.

Obr. 16. Z pietních důvodů nebyl kamenný kruh rozebírán a zůstal intaktní, proto není vyřešeno, zda v mezerách mezi kameny mohly být zárubně dveřního otvoru. Ze stejného směru se cca o 150 let později patrně vcházelo přes kámen prahu K34 (jeho dochovaná část je bíle obtažena) do zděného kostela – rotundy (foto L. Smutka, digitalizace M. Ďurica).

Obr. 17. Mělká jamka s tělíčkem novorozence byla situována pod výrazným konstrukčním prvkem dřevěné stavby předcházející vznik stavby (?) s kamenným kruhem (zaměření a zobrazení M. Müller, M. Ďurica).

- 4) Dlažba z kamenných pravoúhlých opukových desek nahradila někdy v poslední čtvrtině 13. století románskou terakotovou reliéfní dlažbu. Datum známe na základě zjištění, že se při pokládce dostal do maltového lože jedné z opukových dlaždic brakteát malého střížku (Přemysl Otakar II., Cach III 830, 23 mm, určil M. Müller). Dlažbu položili na tu samou úroveň, na níž ležela předtím dlažba románská, proto pro její položení museli románskou dlažbu i její lože vykopat. Pouze v místech, kde byla starší dlažba propadlá, nebylo nutné při pokládce nové dlažby starou dlažbu likvidovat zcela, místy stačilo jen odstranit dlaždice a lože ponechat. Propadlý, a proto zachovaný úsek románské dlažby je částečně poškozen tlakem dlažby opukové, jejíž maltové lože na románské dlaždice bezprostředně nasedalo. Opukovou dlažbu časem postihl stejný osud jako dlažbu románskou, i ona se velmi zprohýbala a stala se pro chůzi nepohodlnou.
- 5) Anonym: Vpád pasovských do Prahy v roce 1611 (mědiryt).
- 6) Pro vyšehradský typ dlažby je charakteristická kombinace šestihranných reliéfních dlaždic s vyobrazením lva a gryfa (méně často ještě sfingy a poprsí císaře Nera), s menšími dlaždicemi tvaru rovnostranného trojúhelníka, lemovaná čtvercovými reliéfními dlaždicemi s pletencem tvořícími borduru. V rotundě sv. Václava nalezený fragment zachovaný *in situ* obsahuje 22 šestihranných reliéfních dlaždic, celkově 74 dlaždic všech tří tvarů složených do 5 řad. Již na tomto nevelkém výseku dlažby (2,5 x 2,2 m) je zřetelný výtvarný účinek její skladby, spočívající v prolínání geometrických šesticípých útvarů v podobě Davidovy hvězdy s červenou reliéfní dlaždicí ve středu, z něhož vychází 6 trojúhelníkovitých tmavě hnědých paprsků (Čiháková – Müller 2006, obr. 16). Tmavě hnědé zbarvení bylo dosaženo glazurou, která byla aplikována i na některé druhotně přemístěné šestiúhelníkové reliéfní dlaždice nalezené v suti u styku lodi a apsidy – uvažujeme proto o možnosti, že podlaha

apsidy měla jiné barevné řešení než podlaha lodi. Reliéfní dlaždice objevené v rotundě sv. Václava stejně jako z kostela sv. Vavřince náleží vyšehradskému typu dlažby. Výrazné odlišnosti v detailech však podmínily vyčlenění svatovavřinecké a svatováclavské varianty vyšehradského typu dlažby (*obr. 10*; podrobně Čiháková – Müller 2006, 115, 116).

- 7) Technologie glazury se zde však neujala. Do Čech se opět vrací téměř po dvou staletích, aplikovaná na vnější povrch luxusních, patrně stolních nádob zatím neznámé provenience.
- 8) Jan IV. z Dražic (kolem 1260–1343 Praha) byl v letech 1301–1343 předposledním biskupem pražským. Jedna dlaždice s jeho znakem byla vyzdvižena takřka celá, silně ošlapaná, z druhé, méně opotřebované dlaždice byla nalezena jen polovina. Třetí dlaždice byla vyzdvižena v tak špatném stavu dochování, že ji nebylo možno ani umýt. Identická dlaždice pochází z výzkumů V. Píši v břevnovském klášteře (Dragoun 1993, 173, *obr. 5:3*).
- 9) Přítomnost pozůstatků žádných dalších osob než dítěte a nedospělého jedince není v posudku uvedena (Likovský 2006).
- 10) Minimální interval pro takové rozvolnění kostry, které umožňuje přemístění kostí do neanatomické polohy, jsou dle MUDr. Likovského dva roky (za laskavou konzultaci děkuji). Vzhledem k nepietnímu zacházení s kostrou nedospělého jedince při pohřbu muže S2 však počítám s intervalem větším a předpokládám, že spolu nebyli v příbuzenském poměru, který by stěží dovoloval vyházení většiny kostí z hrobu a jejich přemístění do zásypu hrobu muže S2. Původní hrob nedospělého jedince nebyl starší než stavba rotundy.
- 11) Vstup do kruhové lodi leží mimo osu apsidy a oltáře.
- 12) Na základě keramiky po roce 1300.
- 13) Podle datace částečně zpracovaných keramických nálezů.
- 14) Okénko ze žlutého pískovce, kameny K29, K30, K32. Zbytky vápenného nátěru a malty dokládají jeho primární použití v nějaké stavbě, vylučují eventualitu výrobního zmetku při výstavbě rotundy.
- 15) Interiérová omítka zatažená a natřená červeným pigmentem. Za konzultaci a zprostředkování analýzy děkuji dr. Janě Maříkové.
- 16) Největší z nich měl velikost cca 6 x 5 cm.
- 17) Nelze vyloučit, že zde v průběhu translace těla sv. Václava došlo k události, kterou legendisté posléze přetvořili ve vyličení zázraku. Proč bylo se zázrakem spojeno právě toto místo? Čím bylo výjimečné?
- 18) Uloženo do mělké jamky ve skrčené poloze na boku, orientace ve směru trámu, cca Z–V.
- 19) Na rozdíl od šířky nelze určit původní výšku dřeva a stanovit, zda prvek byl fošnou nebo trámem. Dochoval se v natolik degradované podobě, že z něho zbyl tenký proužek kaštanově hnědého prachu s občasnými pozůstatky dřevěných vláken.
- 20) Za laskavou konzultaci děkuji prof. P. Sommerovi.

LITERATURA

Bažant, J. 2000: Umění českého středověku a antika. Praha.

Čiháková, J. 2003: Malá Strana, Malostranské náměstí čp. 2/III. In: Dragoun, Z. a kol. Archeologický výzkum v Praze v letech 1999–2000. Pražský sborník historický 32, 306–307.

Čiháková, J. 2006: Malá Strana, Malostranské náměstí čp. 2/III. In: Zd. Dragoun a kol. Archeologický výzkum v Praze v letech 2003–2004. Pražský sborník historický 34, 330–332.

Čiháková, J. 2008: Starobylé komunikace pod domem Malostranské náměstí čp. 2/III. Archeologický výzkum NPÚ Praha č. 28/00. Edice Archeologické prameny k dějinám Prahy, svazek 1, Praha (e-book).

Čiháková, J. – Müller, M. 2006: Zpráva o nálezu rotundy sv. Václava na Malostranském náměstí v Praze. Zprávy památkové péče 66, 100–116.

- Dragoun, Z. 1993: Středověké dlaždice a podlahy z břevnovského kláštera. Zprávy památkové péče 53, 170–176.
- Dufková, M. 2001: Fantastický svět na vyšehradské dlažbě. In: Královský Vyšehrad II. Sborník příspěvků ke křesťanskému miléniu a k posvěcení nových zvonů na kapitulním chrámu sv. Petra a Pavla. ed. B. Nechvátal, Praha – Kostelní Vydří, 57–73.
- Líbal, D. 2003: Problém kontinuity stavebně–historického materiálu v raném a vrcholném středověku. Zprávy památkové péče 63, 83–85.
- Likovský, J. 2006: Kostrové pozůstatky z Prahy I – Malostranského náměstí čp. 2/III. Antropologický posudek. Rukopis uložen v archivu NPÚ-Praha.
- Merhautová, A. 1988: Skromné umění. Praha.
- Vařilová, Z. 2001: Surovinové zdroje a provenience románských terakotových dlaždic. Archeologické rozhledy 53, 515–559.
- Vlček, P. 1999: čp. 2/III. In: Umělecké památky Prahy – Malá Strana. ed. P. Vlček, Praha.

ZUSAMMENFASSUNG

Archäologische Forschung der Wenzelsrotunde auf der Prager Kleinseite

2004 wurde bei einer Notgrabung in dem Haus Nr. 2/III auf der Prager Kleinseite die erstmals in schriftlichen Quellen um die Mitte des 13. Jh. erwähnte Wenzelsrotunde entdeckt, deren genaue Lokalisierung bereits seit dem 17. Jh. in Vergessenheit geraten war (Abb. 1). Von der Rotunde ist lediglich das Schiff auf uns gekommen (Abb. 5), die Apsis wurde schon früher zerstört. Erhalten hat sich das Grundmauerwerk des Schiffes, Bruchstücke des aufgehenden Mauerwerks, eine Grube in der geometrischen Schiffsmitte, eine in die Apsis führende Sandsteinstufe und davor ein Fußbodenfragment, bestehend aus einer sechseckigen Relief-Tonfliese des Vyšehrader Typs in situ, die wohl am ehesten ans Ende des 11. Jh. zu datieren ist (Abb. 6). Zu der Fliese siehe eingehender Čiháková – Müller 2006.

Archäologisch untersucht wurde die Südhälfte des Schiffes; seine Nordhälfte, in der sich ein Teil der romanischen Relieffliesen befindet, blieb unberührt. Vor der Errichtung der Rotunde stand in der Nähe ein anderer, unbekannter, älterer gemauerter Bau. Von ihm konnten Bauplatz (Abb. 13), ein Bauelement (Abb. 14) und auf einem der Steine im Grundmauerwerk der Rotunde ein kleines Stück roter Verputz (Abb. 13) freigelegt werden. Für den Bau der unbekannteren älteren Kirche(?) wurde in der Zeitspanne vom Ende des 10. – etwa Mitte des 11. Jh. eine 0,9 m hohe Anschüttung angelegt.

Noch früher, im 10. Jh., wurde an der Stelle der Rotunde ein aus einer Reihe flacher Plänersteine bestehender Kreis ausgelegt, der viele Fragen aufwirft, doch keine Antwort bereithält. Ein Mauerfundament ist er nicht. Seine Datierung ins vorgerückte 10. Jh. verbindet den steinernen Kreis mit der Lebenszeit des hl. Wenzel und der Überführung seiner Reliquien. Bei der Translation geschahen Legenden zufolge Wunder, von denen eines sich gerade an dieser Stelle ereignet haben soll, zu dessen Andenken dann die Wenzelsrotunde (am ehesten) im 11. Jh. errichtet wurde. Vor dem steinernen Kreis wechselten früher nach und nach drei rechtwinklige Holzbauten einander ab, mit dem üblichen Inventar zwar, jedoch dem einzigartigen Fund eines Neugeborenenkörpers in einer Lage, die man als Bauopfer interpretieren kann. Ein solcher Fund verleiht in seiner Einzigartigkeit den Holzbauten eine Ausnahmestellung.

© Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter